

КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ТОМАШЕВСЬКИЙ Володимир Володимирович

УДК 371.3:74

**ОРГАНІЗАЦІЯ ТВОРЧОЇ РОБОТИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

13.00.09 – теорія навчання

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Кривий Ріг - 2003

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Криворізькому державному педагогічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор

Комаров Володимир Олексійович,

Криворізький державний педагогічний університет,
завідувач кафедри історії України

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор

Сущенко Тетяна Іванівна,

Запорізький інститут післядипломної педагогічної освіти,
завідувач кафедри педагогічної майстерності
кандидат педагогічних наук, доцент

Антонович Євген Антонович,

Інститут підприємництва, права і реклами (м. Київ),
проректор з навчально-методичної роботи,
завідувач кафедри прикладного мистецтва і дизайну

Провідна установа: Кіровоградський державний педагогічний університет

ім. Володимира Винниченка, кафедра педагогіки,

Міністерство освіти і науки України, м. Кіровоград

Захист відбудеться “ 12 ” лютого 2003 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 09.053.01 у Криворізькому державному педагогічному університеті за адресою: 50086, м. Кривий Ріг, пр.Гагаріна, 54, ауд. 230.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Криворізького державного педагогічного університету (50086, м. Кривий Ріг, пр. Гагаріна, 54)

Автореферат розіслано “ 10 ” січня 2003 року

Учений секретар спеціалізованої вченої ради Штельмах Г. Б.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі становлення національної системи освіти в Україні головним є розвиток особистості, здатної до сприймання, розуміння і творення матеріальних і духовних цінностей. Як зазначено у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування поколінь, здатних навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства. Система освіти має забезпечувати розвиток у дітей і молоді творчих здібностей, їх підтримку і формування навичок самоосвіти і самореалізації.

У світлі цих вимог величезної ваги набуває початкова школа, в якій закладаються основи для розвитку інтелектуального, морального та духовного потенціалу особистості. Від розв'язання завдань творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва залежатиме те, як буде здійснюватися розвиток молодших школярів, їх здатність до глибоких переживань, розуміння естетичних цінностей.

Сучасна школа потребує ефективного вирішення проблеми організації творчої роботи молодших школярів, адже важливо, щоб навчальний процес став для дітей не тільки оволодінням знаннями, без яких вони не зможуть обійтися у повсякденному житті, але й викликав естетичне задоволення, палке бажання йти шляхом свого розвитку, долаючи складні ділянки у навчанні, обходячи невизначеність та звичне ставлення до нього, знаходячи кожного разу щось нове, привабливе і цікаве у почутому, побаченому й пережитому.

Про необхідність стимулювання й розвитку творчих сил і можливостей учнів у навчальному процесі писали відомі українські педагоги А.Макаренко, В.Сухомлинський, К.Ушинський. У своїх науково-педагогічних пошуках вони прагнули визначити найважливіші шляхи залучення дітей до наукової, технічної, художньої творчості, вивчали можливості окремих навчальних дисциплін в організації творчої діяльності. Проблема творчості дітей та молоді є предметом цілеспрямованого наукового пошуку вчених у галузі філософії, культурології, естетики, психології та педагогіки. Так, філософські, культурологічні та естетичні аспекти зазначеної проблеми знайшли відображення в працях Є.Громова, В.Кутирьова, П.Лаврова, Б.Мейлаха та ін.; психологічні особливості творчого розвитку дітей різних вікових груп вивчали З.Богуславська, Л.Виготський, О.Запорожець, О.Леонтєв, О.Лук, С.Рубінштейн; дидактичні умови розвитку творчих сил і можливостей дітей висвітлювали у своїх працях Ю.Бабанський, В.Буряк, Л.Кондрашова, І.Підласий, О.Савченко та ін.

Суттєвого значення у вирішенні проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва у школі набули праці, що стосуються художньо-естетичного виховання учнів різних вікових груп (Є.Антонович, Г.Біда, В.Бехтерев, Н.Ветлугіна, Є.Ігнатєв, І.Кабиш, В.Кіреєнко, Т.Комарова, Н.Сакуліна та ін.) та організації їх творчої роботи (І.Волков, Є.Ігнатєв, Б.Неменський та ін.).

Водночас слід зазначити, що проблема організації творчої роботи учнів молодших класів на уроках образотворчого мистецтва залишається ще недостатньо висвітленою у науково-педагогічній літературі. В умовах шкільної практики спостерігаються протиріччя між метою і змістом навчання образотворчому мистецтву, між завданнями, які намагаються вирішувати вчителі на уроках образотворчого мистецтва, і методами розв'язання зазначеної проблеми. Дослідження стану шкільної практики засвідчило вагомі суперечності, які існують, за словами Б.Неменського, у викривленні уявлення багатьох учителів образотворчого мистецтва про зв'язок завдань класної та позакласної роботи.

Досвід педагогів-новаторів засвідчує, що на уроках образотворчого мистецтва у загальноосвітній школі потрібно формувати не професійні знання й навички, а забезпечувати загальний художній розвиток, пробуджувати в дітях внутрішню потребу малювати, спостерігати за оточуючим їх життям, осмислювати образи не тільки окремих предметів, але й свого внутрішнього світу. Незважаючи на це, творча робота молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва здійснюється переважно за допомогою традиційних методів навчання.

Нагальна потреба у вихованні творчих особистостей не може бути задоволена через відсутність теоретичних і практичних настанов з боку дидактичної науки. За цих обставин ми вважаємо доцільним розвиток цілісної творчої особистості в процесі занять образотворчим мистецтвом у початкових класах, що потребує визначення дидактичних умов, які б дозволяли послідовно і ефективно організовувати творчу роботу молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

Ураховуючи потреби сучасної практики у формуванні творчої особистості, а також недостатнє теоретичне і практичне вирішення проблеми організації художньої творчості молодших школярів, нами було обрано тему дисертаційного дослідження - **“Організація творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації пов'язана з науково-методичною роботою кафедр педагогіки, образотворчого мистецтва, яка виконується у галузі дидактики та методики навчання відповідно до угоди Криворізького державного педагогічного університету з Міністерством освіти і науки України за темою “Психолого-педагогічні основи активізації навчальної діяльності школярів” (Вчена рада КДПУ, протокол №1 від 30.08.1996р.) і узгоджена у Раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології АПН України (протокол №5 від 05.06.1997 р.).

Об'єктом дослідження обрано творчу роботу молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

Предметом - дидактичні умови, що забезпечують ефективність організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

Метою дослідження є виявлення, теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка дидактичних умов ефективної організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що ефективна організація творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва буде забезпечена за таких дидактичних умов:

- готовності вчителів до організації творчої роботи учнів молодшого шкільного віку як навчальної діяльності;
- забезпечення необхідного змісту творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва;
- поетапного залучення молодших школярів до творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва;
- системного використання на уроках образотворчого мистецтва засобів естетичного впливу на творчу роботу молодших школярів.

Відповідно до мети й гіпотези дослідження було поставлено **завдання**:

1. На основі вивчення наукової літератури визначити сутність творчої роботи молодших школярів.
2. Уточнити та узагальнити особливості організації творчої роботи учнів молодшого шкільного віку на уроках образотворчого мистецтва.
3. З'ясувати критерії та рівні успішності творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.
4. Обґрунтувати та експериментально перевірити дидактичні умови ефективної організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.
5. Розробити методичні рекомендації щодо організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

Методологічну основу дослідження складають вчення про людину як творчу особистість; її світосприйняття, пізнання світу через особистий естетичний досвід; теорія творчості, її вплив на формування особистості, роль емоцій у становленні індивідуальності творця та формуванні його духовності. Вихідні концептуальні положення ґрунтуються на засадах Конституції України, Закону України “Про освіту”, Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті, Державної національної програми “Освіта”(Україна ХХІ століття), концепції педагогічної освіти.

Теоретичною основою дослідження є наукові праці у галузі філософії та психології творчості, що стосуються її сутності та структурних компонентів (С.Безклубенко, М.Бердяєв, В.Ванслов, Є.Громов, І.Економцев, Г.Єрмаш, А.Кестлер, А.Лілов), психологічних механізмів художньої творчості (О.Лук, Б.Мейлах, О.Нікіфорова, Я.Пономарьов, М.Ярошевський), естетичного виховання молодших школярів (А.Мелік-Пашаєв, В.Мухіна, З.Новлянська), ролі емоцій у процесі художньої творчості (Л.Виготський, Б.Додонов, О.Леонтьєв, С.Рубінштейн), взаємозв'язку емоцій і мистецтва (В.Ванслов, Н.Володіна, Г.Ісаєва, Д.Кабалевський, В.Медушевський, Н.Назайкінський, Б.Теплов), а також положення психологічної та педагогічної наук про форми й методи організації навчального процесу (Ю.Бабанський, О.Заславська, Г.Кирилова, І.Лернер, В.Онишук, О.Савченко, М.Скаткін), розвитку художньо-творчих здібностей учнів різних вікових груп (Г.Беда, В.Бехтерев, І.Кабиш, В.Кіреєнко, М.Ростовцев, Ю.Станек), організації творчої роботи школярів (І.Волков, Є.Ігнат'єв, Г.Лабунська, Б.Неменський).

Методи дослідження: теоретичні - аналіз філософської, психологічної, науково-педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження для відбору й осмислення сутності, мети й завдань організації творчої роботи молодших школярів; аналіз і узагальнення особистого педагогічного досвіду та педагогічної практики вчителів початкових класів загальноосвітніх шкіл, досвіду роботи педагога-новатора В.Дьоміна (м. Кривий Ріг) - для обґрунтування змісту творчої роботи та етапів залучення молодших школярів до її виконання; **діагностичні** (бесіда, анкетування, спостереження, експертна оцінка, узагальнення незалежних характеристик, виконання творчих завдань) - для визначення стану досліджуваної проблеми; **контрольні та синектичні методи** використано з метою визначення рівнів успішності творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва; **статистичні методи** обробки отриманих даних - для виявлення кількісних і якісних характеристик результативності дослідно-експериментальної роботи.

Дослідження проблеми здійснено у три етапи.

На першому етапі (1995--1996 рр.) проаналізовано наукову літературу з проблеми, вивчено передовий досвід та практичну роботу у початкових класах загальноосвітньої та художньої шкіл, здійснено теоретичне обґрунтування дисертаційного дослідження та визначено його об'єкт, предмет і мету.

На другому етапі (1996--1998 рр.) здійснено дослідно-експериментальну роботу у 1--3 класах Довгинцівської педагогічної гімназії №24, гімназії №95, СШ №16, СШ №23, Криворізькій міській художній школі №3, анкетування вчителів початкових класів загальноосвітніх шкіл м. Кривого Рогу. На цьому етапі дослідження визначено і обґрунтовано дидактичні умови ефективної організації творчої роботи.

На третьому етапі (1998--2002 рр.) здійснено експериментальну перевірку дидактичних умов ефективної організації творчої роботи учнів молодших класів, проведено аналіз результатів дослідження, узагальнено та опрацьовано експериментальні дані, сформульовано висновки, здійснено оформлення результатів наукового пошуку та впровадження їх у практику роботи загальноосвітніх та художніх шкіл.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- дістали подальшого аналізу філософські, психологічні та дидактичні положення, що характеризують сутність творчої роботи молодших школярів, мету і завдання її організації на уроках образотворчого мистецтва;
- уточнено особливості організації творчої роботи молодших школярів, зокрема, механізм дитячої художньої творчості, спрямованість та психічну регуляцію творчої роботи учнів на уроках образотворчого мистецтва, досвід, необхідний молодшим школярам для творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва;
- вперше теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено дидактичні умови організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва, які передбачають готовність вчителів до вирішення завдань творчого розвитку учнів молодших класів; забезпечення змісту творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва; поетапне залучення їх до художньої творчості у школі; системне використання засобів естетичного впливу на творчу роботу молодших школярів.

Практичне значення дослідження визначається тим, що у процесі дослідно-експериментальної роботи з'ясовано критерії та рівні успішності творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва; запропоновано дидактичні умови, забезпечення яких сприяє ефективній організації творчої роботи учнів молодшого шкільного віку; розроблено й апробовано на практиці поетапне залучення молодших школярів до творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва; підготовлено методичні рекомендації для вчителів образотворчого мистецтва й початкових класів з питань дидактичного забезпечення творчої роботи учнів початкових класів загальноосвітньої школи.

Вірогідність і обґрунтування результатів забезпечено загально-методологічним підходом до розв'язання поставлених завдань, а також конкретними методами, адекватними об'єкту, предмету, меті й завданням наукового пошуку, що були використані на кожному етапі дослідження, якісним та кількісним аналізом експериментальних даних, результативністю творчої роботи учнів молодших класів на основі запропонованої методики.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Різні аспекти дослідження обговорювалися й отримали позитивну оцінку на Міжнародних науково-практичних конференціях: "Формування і діяльність творчої особистості" (м. Кривий Ріг, 1998 р.),

“Формування творчої особистості у навчальному процесі” (м. Кривий Ріг, 1998 р.), Всеукраїнських науково-методичних конференціях: “Актуальні проблеми розвитку спеціальностей мистецтва у контексті ступеневої освіти” (м. Херсон, 2002 р.), “Підготовка майбутніх вчителів образотворчого мистецтва: проблеми і досвід” (м. Одеса, 2002 р.). Основні положення дослідження доповідалися на засіданнях кафедр педагогіки, образотворчого мистецтва, семінарах молодих учених Криворізького державного педагогічного університету, науково-методичному семінарі для керівників художніх, музичних та мистецьких шкіл м. Кривого Рогу (1998 р.). За підсумками експериментального навчання дітей на уроках образотворчого мистецтва у міському виставочному залі влаштовано виставку дитячих творчих робіт “У світі музики” (м. Кривий Ріг, 1999 р.). Висновки та рекомендації дослідження впроваджено в Довгинцівській педагогічній гімназії №24 (протокол педагогічної ради №4 від 30.12.2002), СШ №16 (протокол педагогічної ради №6 від 21.11.2002), СШ №23 (протокол педагогічної ради №4 від 02.12.2002 р.) м. Кривого Рогу та Криворізькій міській художній школі №3 (протокол педагогічної ради №2 від 01.11.2002).

Публікації. За результатами наукового дослідження опубліковано 10 статей (п’ять із них - у наукових виданнях, затверджених ВАК України, а також методичних рекомендаціях). Загальний обсяг опублікованих праць із теми дослідження 3 друк. арк.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (265 найменувань), 10 додатків (37 сторінок). Загальний обсяг дисертації 224 сторінки (основний текст викладено на 169 сторінках). Робота містить 18 таблиць та 18 рисунків, що знаходяться на 36 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження й виявлено протиріччя, які зумовили вибір проблеми, визначено об’єкт, предмет, мету, сформульовано гіпотезу та завдання дослідження, висвітлено основні етапи експерименту, надано вихідні методологічні та теоретичні положення, розкрито наукову новизну та практичну значущість дослідження, викладено основні методи, а також відомості про апробацію та впровадження результатів наукової роботи.

У **першому розділі** “**Теоретичні засади організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва**” представлено результати аналізу філософських, психологічних та педагогічних аспектів організації творчої роботи молодших школярів, виділено її особливості, обґрунтовано дидактичні умови організації творчої роботи молодших школярів.

У дослідженні обґрунтовано сутність, мету й завдання організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва як навчальної діяльності, основою якої є естетичне ставлення до дійсності й мистецтва. Творча робота молодших школярів здійснюється в процесі взаємодії вчителя та учнів, носить цілеспрямований характер, має за мету розвиток і виховання самостійної активності, опанування знаннями й навичками образотворчості і призводить не тільки до створення нового матеріального продукту, але й якісних новоутворень у їх естетичному ставленні до навколишнього світу. Це дало підставу вважати, що організацією творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва є упорядкована і визначена згідно основних дидактичних принципів діяльність вчителя, що впливає на творчу активність молодших школярів і формує у них естетичне ставлення до дійсності й мистецтва.

Філософське трактування творчої роботи є найбільш продуктивним у розкритті її сутності й закономірностей з погляду діалектико-матеріалістичного підходу, а вивчення психологічних механізмів художньої творчості дозволило визначити особливості її організації на уроках образотворчого мистецтва.

Сутнісна характеристика творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва з погляду педагогічного підходу передбачає розуміння її як особливого виду навчальної діяльності, що містить у собі широкі можливості прилучення дітей до світу прекрасного в дійсності й мистецтві, розвитку творчих сил і здібностей, пов'язаних зі сприйманням, осмисленням і творенням прекрасного в повсякденному житті й мистецтві, надання дітям педагогічної допомоги на основі взаєморозуміння та співпраці в естетичному освоєнні навколишнього світу. Мета організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва полягає в ефективному використанні її можливостей в актуалізації, виявленні й відображенні естетичного ставлення молодших школярів до навколишньої дійсності й мистецтва.

Завданнями організації творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва є: стимулювання естетичного ставлення учнів до дійсності й мистецтва, яке виражається в пробудженні інтересу до прекрасного, художньо-естетичній орієнтації учнів, формуванні потреби учнів у спілкуванні з прекрасним; збагачення естетичного досвіду учнів через сприймання прекрасного, естетичну оцінку та осмислення художньо-естетичних явищ; оволодіння учнями необхідними вміннями творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва, що характеризується передачею художньо-естетичних почуттів, втіленням художньо-естетичної уяви та створенням художньо-естетичного образу.

Аналіз літератури засвідчив надмірне використання натурального малювання в початковій школі та ігнорування інтуїтивного, емоційно-чуттєвого розвитку особистості. У розділі поставлено ряд питань про доцільність застосування натурального малювання в початковій школі, його відповідність віковим і фізіологічним особливостям розвитку молодших школярів та негативний вплив на розвиток психічних процесів учнів початкових класів. Ототожнення дитячого малювання взагалі з творчою роботою призводить до формалістичного підходу в процесі її організації на уроках образотворчого мистецтва.

Нами з'ясовано, що психологічна природа творчої роботи учнів молодших класів містить у собі репродукцію знань та окремих засобів вирішення завдання, що поставали раніше в суспільно-історичній практиці в якості творчих та продовжують бути творчими для індивіда, який не знайомий з основами їх вирішення.

Виділення закономірностей дитячої творчості дозволило підкреслити важливість участі таких психічних процесів як уява, уявлення, фантазія, сприйняття, мислення у становленні творчої особистості, розвитку емоційно-чуттєвої сфери в отриманні знань учнями молодших класів. Завдяки їх формуванню творчість молодших школярів набуває певної системності, яка визначає індивідуальні особливості учнів.

Теоретичний аналіз надав можливість дійти висновків, що ефективність організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва залежить від створення певних дидактичних умов. Ними є: готовність вчителів до організації творчої роботи учнів на уроках образотворчого мистецтва, що характеризується розумінням сутності творчої роботи, усвідомленням мети та основних завдань, визначенням засобів її організації; забезпечення змісту творчої роботи молодших школярів; поетапне залучення молодших школярів до творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва, яке містить у собі емоційно-ціннісний, інформаційно-аналітичний, інтегративно-образний, виконавсько-дієвий та підсумково-оцінний

етап; системне використання засобів естетичного впливу природного матеріалу, предметного середовища та різних видів мистецтва на творчу роботу молодших школярів.

У другому розділі **“Експериментальна перевірка ефективності дидактичних умов організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва”** подається аналіз стану педагогічної практики з досліджуваної проблеми, розкриваються завдання та методика проведення експериментальної роботи, визначаються критерії оцінки рівнів успішності творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва, аналізуються результати експерименту.

У розробці критеріїв оцінки рівнів успішності творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва було використано основні критерії оцінки художньої творчості учнів загальноосвітніх та мистецьких шкіл, запропоновані Т.Пеня та Ю.Полуяновим, а саме: знаходження адекватних виразно-зображувальних засобів у відтворенні різних художніх образів у малюнку; індивідуальність почерку продуктів дитячої творчості; своєрідність манери виконання й характеру вираження естетичного ставлення; відповідність учнівських малюнків елементарним художнім вимогам та самостійність виконання поставленого завдання.

Ступінь прояву цих критеріїв (точність та виразність передачі образу, оригінальність і новизна, грамотність виконання та ін.) свідчила про рівень успішності творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

За означеними критеріями розглядалися такі рівні успішності творчої роботи:

- низький (відсутність прояву показників);
- середній (слабкий прояв показників);
- достатній (прояв більшої частини показників);
- високий (всі показники яскраво виражені).

Перевірка висунутої нами в ході теоретичного дослідження гіпотези зумовила необхідність проведення констатуючого експерименту, метою якого було з'ясування рівнів успішності творчої роботи молодших школярів та визначення методики її ефективної організації. У ході констатуючого експерименту визначалися правила користування приладами на уроках образотворчого мистецтва, обізнаність учнів з нескладними прийомами малювання (лінія, пляма, штрих тощо), можливості образної пам'яті, уяви та фантазії, самостійність виконання завдання.

Для одержання об'єктивної картини прояву рівнів успішності творчої роботи використовувалися розроблені нами тестові графічні завдання для трьох груп учнів, що проводилися на уроках за однією схемою за допомогою традиційних методів навчання, передбачених програмою з образотворчого мистецтва для початкових класів загальноосвітньої школи. Для забезпечення достовірності одержаних результатів проведено аналіз за допомогою методу узагальнення незалежних характеристик і визначено коло експертів, що репрезентують групу фахівців з питань творчої роботи, а саме: художник-професіонал, мистецтвознавець і кваліфікований педагог початкових класів.

Відповідно до кожного учня експертами застосовувався позитивний або негативний висновок за усіма критеріями оцінки творчості. Кожна позитивна оцінка дорівнювала одному балу, тому високий рівень оцінювався у три бали, достатній - у два, середній - у один і низький - 0 балів. Виконання завдання оцінювалося відповідними балами залежно від зазначених критеріїв, а результати дослідження визначалися за максимальною кількістю балів, які характеризують рівень успішності творчої роботи молодших школярів. Межі від 0 до 3 балів

відповідали низькому рівню, від 4 до 6 балів - середньому, від 7 до 9 балів - достатньому і від 10 до 12 балів - високому рівню успішності творчої роботи.

У перших класах контрольної групи показники рівнів успішності творчої роботи склали: низький - 18%; середній - 52%; достатній - 30%; високий - 0; у других класах: низький - 14%; середній - 54%; достатній - 32%; високий - 0; у третіх класах: низький - 18%; середній - 53%; достатній - 25%; високий - 4%. В експериментальних групах перших класів відповідно 18%; 53%; 29%; 0; у других класах - 15%; 54%; 31%; 0 і у третіх класах - 15%; 56%; 25%; 4%.

Отримані в ході констатуючого експерименту дані дозволили дійти висновку, що існує реальна перспектива для підвищення рівнів успішності творчої роботи, яка залишається не реалізованою. На наш погляд, це зумовлено недостатньою готовністю вчителів до організації творчої роботи учнів молодшого шкільного віку; незадовільним забезпеченням необхідного змісту творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва; відсутністю поетапності в залученні молодших школярів до творчої роботи; недостатністю системного використання на уроках образотворчого мистецтва засобів естетичного впливу на творчу роботу молодших школярів.

Зібраний фактичний матеріал дозволив констатувати, що для подолання виявлених недоліків і створення дидактичних умов для підвищення ефективності організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва необхідно визначити перелік спеціальних завдань, які сприяли б зростанню рівнів успішності творчої роботи. Ці завдання лягли в основу програми, пов'язаної з організацією творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

Методика дослідної роботи, проведеної нами, базувалась на вікових і фізіологічних особливостях молодших школярів, їх психічному розвитку й засобах його регуляції. Важливу роль у дослідженні відіграло врахування особливостей дитячого малювання і сприйняття навколишньої дійсності посередництвом органів чуття. У розробці методичного аспекту ми звернули особливу увагу на вибір дидактичних засобів, форм і методів, які забезпечували творчу, емоційно піднесену атмосферу на уроках.

Реалізація нашого дослідження забезпечувалась відповідністю застосування засобів естетичного впливу у творчій роботі молодших школярів загальним принципам навчання, їх позитивним емоційним впливом на розвиток внутрішнього світу й чуттєвого сприйняття учнями дійсності й мистецтва. У ході проведення формуючого експерименту передбачалося привернення уваги учнів до виконання творчих завдань і активізація їх емоційно-оцінних операцій і дій, збудження позитивної мотивації та інтересу до запропонованого виду роботи, вибір художньої техніки виконання завдання й уточнення вчителем можливих варіантів його виконання, спостереження за ходом виконання завдання та його коригування, аналіз результатів і їх обговорення, формування висновків.

Кількісний і якісний аналіз результатів експерименту довів, що запропоновані нами дидактичні умови сприяли підвищенню рівнів успішності творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва. Результати тестування засвідчили, що учні подолали низький рівень успішності. Кількість учнів, що відповідала середньому рівню зменшилась з 53% до 25%, що є результатом збільшення позитивної мотивації до творчої діяльності на уроці та оволодіння основними складовими творчої роботи. Значне зростання достатнього рівня пов'язане з розвитком емоційності у ході отримання знань з основ образотворчого мистецтва та інших психічних процесів, появою передумов для самостійної оцінки виконаної роботи. Ці показники збільшилися з 29% до 68%. Ефективна організація творчої роботи молодших школярів сприяла появі в учнів здатності до оригінального виразу своїх здібностей у процесі

творчості, оволодінню технікою грамотного виконання завдання. Показник кількості учнів, які задовольняють високому рівню, збільшився з нульової позначки до 7%. Другий рік експериментальної роботи надав стабільні позитивні результати. Зростання успішності творчої роботи відбувалося за рахунок збільшення до 11% кількості учнів, що перебувають на високому рівні, і зменшення на 4% кількості учнів, що відповідають недостатньому рівню.

Таблиця

Динаміка змін показників творчої роботи молодших школярів експериментальних і контрольних класів протягом 1996-1998 років (%)

Рівні	Експериментальні класи			Контрольні класи		
	1996	1997	1998	1996	1997	1998
успішності творчої роботи						
Низький	18	--	--	18	15	15
Середній	53	25	21	52	55	52
Достатній	29	68	68	30	30	33
Високий	--	7	11	--	--	--

Проведення формуючого експерименту визначило потенційні можливості в розкритті різних виявів дитячої творчості, підвищенні рівня їх образотворчої грамотності та спостережливості завдяки одночасному залученню зорових та слухових аналізаторів, формуванні самостійності й оригінальності у виконанні запропонованих завдань.

Отримані в ході формуючого експерименту результати, їх статистична обробка довели значущість розробленої й реалізованої програми та ефективність обґрунтованих нами дидактичних умов організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

У висновках узагальнюються результати дослідження:

1. Дослідженням встановлено, що організацією творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва є упорядкована й визначена згідно основних дидактичних принципів діяльність учителя, що впливає на творчу активність молодших школярів і формує у них естетичне ставлення до дійсності й мистецтва. Це надало можливість говорити про те, що організація творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва зумовлена необхідністю свідомого, грамотного й цілеспрямованого впровадження у зміст уроків образотворчого мистецтва елементів інших мистецтв, які сприяли б цілісному світосприйняттю, чуттєвому пізнанню дійсності й мистецтва посередництвом асоціативних зв'язків, формували художнє бачення і творчу активність як невід'ємну частину життя дитини.

2. Огляд психолого-педагогічної літератури засвідчив, що в молодшому шкільному віці використання словесних методів і засобів навчання ускладнюється через обмежені мовні можливості учнів. З приходом до школи зображувальна діяльність дитини перестає бути ігровою і стає навчальною дисципліною, тому за цих умов важливою є розповідь про основні

поняття образотворчого мистецтва. Враховуючи вікові особливості молодших школярів, доречно обмежити натурне малювання та дозвано підходити до демонстрації педагогом наочних засобів навчання, розвиваючи навички спостереження природних і предметних форм у різних емоційних станах.

3. Проведене теоретичне дослідження визначило роль музики в застосуванні засобів естетичного впливу на творчу роботу молодших школярів і надало можливість для класифікації її форм на уроках образотворчості, вказавши на один із варіантів її використання в підвищенні рівнів успішності творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва. Ми визначили, що розуміння музики як інструменту для створення емоційно значущої атмосфери не призводить до бажаних результатів. Спираючись на дослідження психологічної науки, дійшли висновку і перевірили експериментально, що дозоване її застосування у вивченні основних понять образотворчого мистецтва разом із синектичними та традиційними методами викладання, оптимальність вибору й емоційне протиставлення завдань за їх змістовним навантаженням надає поштовх для активізації психічних процесів і призводить до органічних новоутворень, що знаходять своє оригінальне вираження у творчій роботі учнів молодших класів.

4. Визначені у ході дослідження залежності дозволили з'ясувати основні критерії успішності творчої роботи молодших школярів, до яких ми віднесли знаходження адекватних виразно-зображувальних засобів у відтворенні різних художніх образів у малюнку, індивідуальність почерку продуктів дитячої творчості, своєрідність манери виконання й характеру вираження естетичного ставлення до дійсності й мистецтва, відповідність учнівських малюнків елементарним художнім вимогам, самостійність виконання поставленого завдання як неодмінну умову усякої творчості.

5. Створення тестових завдань та методики організації, збалансування її мети, завдань і методів застосування у практиці початкової школи сприяло визначенню рівнів успішності творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва, які характеризуються як низький, середній, достатній та високий і залежать від ступеня прояву критеріїв успішності творчої роботи учнів молодших класів.

6. Дослідно-експериментальна робота довела, що дієвість зазначеної системи організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва залежить від дотримання визначених у ході теоретичного дослідження сукупності дидактичних умов:

- готовності вчителів до організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва;
- забезпечення на уроках образотворчого мистецтва необхідного змісту творчої роботи учнів молодшого шкільного віку;
- поетапного залучення молодших школярів до творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва;
- системного використання на уроках образотворчого мистецтва засобів естетичного впливу на творчу роботу молодших школярів.

7. На підставі проведеного нами дослідження створено методичні рекомендації для вчителів початкових класів стосовно дидактичних умов ефективної організації творчої роботи молодших школярів та підвищення рівнів її успішності. Проведене дослідження не вичерпує зазначену проблему і передбачає подальше поглиблення ідеї гармонійного використання різних видів мистецтва в початковій школі і створення програми з образотворчого мистецтва для дітей молодшого шкільного віку. Вирішення означених завдань містить у собі величезні можливості для творчого й естетичного розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва,

що в подальшому дозволить виховати розумну, духовно збагачену, розвинуту особистість, яка не скута межами стереотипного мислення та володіє можливостями застосування своїх знань у різних сферах нашого суспільства.

Основні положення дисертаційного дослідження викладено в таких публікаціях автора:

1. Томашевський В.В. Музика на уроках образотворчого мистецтва // Мистецтво та освіта. - 1999.-- №1. - С. 13-17.
2. Томашевський В.В. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках образотворчого мистецтва // Рідна школа. - 2000. - №4. - С. 48-49.
3. Томашевський В.В. Проблема та умови організації творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва // Рідна школа.--2000.-- №9.-- С. 66-67.
4. Томашевський В.В. Деякі аспекти організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва // Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д.Ушинського: Зб. наук. пр. "Підготовка майбутніх вчителів образотворчого мистецтва: проблеми та досвід".- Спец. вип.-- Одеса, 2002. - С. 216--219.
5. Томашевський В.В. Дидактичні умови організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошук: Зб наук. пр. (відп. ред. Т.І.Сущенко та ін.). - Вип.24.- Київ - Запоріжжя, 2002.- С. 292 --296.
6. Томашевський В.В. Музика як один із засобів емоційного впливу на уроках образотворчого мистецтва // Формування і діяльність творчої особистості: Матеріали міжнародної наук. конф. Секція II. Педагогіка. - Дніпропетровськ, 1998. - С. 43-49.
7. Томашевський В.В. Музика як засіб активізації творчих здібностей молодших школярів // Придніпровський науковий вісник. Філологія. Педагогіка. - 1998. - №1-2 (96-97). - С.116-121.
8. Томашевський В.В. Приклади практичного використання музики як одного із засобів емоційного впливу на уроках образотворчого мистецтва // Формування творчої особистості в навчальному процесі: Зб. наук. пр. - Кривий Ріг, 1998. - С. 192-196.
9. Томашевський В.В. Використання музики на уроках образотворчого мистецтва у початковій школі // Педагогіка вищої та середньої школи: Зб. наук. пр. - Кривий Ріг, 1999.- С. 65-72.
10. Томашевський В.В. Дидактичні умови організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва: Методичні рекомендації для вчителів загальноосвітньої школи. - Кривий Ріг, 2002. - 39 с.

АНОТАЦІЯ

Томашевський В.В. Організація творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.09 - теорія навчання. - Криворізький державний педагогічний університет. - Кривий Ріг, 2003.

Дисертацію присвячено визначенню, теоретичному обґрунтуванню та експериментальному підтвердженню дидактичних умов, які забезпечують ефективність організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва. На основі теоретичного матеріалу розкрито сутність творчої роботи молодших школярів, з'ясовано критерії та рівні її успішності,

уточнено й узагальнено особливості організації творчої роботи учнів молодшого шкільного віку на уроках образотворчого мистецтва, визначено, що творча робота молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва являє собою навчальну діяльність, основою якої є естетичне ставлення до навколишньої дійсності. Експериментально перевірено, що ефективність організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва досягається за підтримки ряду дидактичних умов, які сприяють підвищенню рівнів успішності творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

Ключові слова: творча робота, організація творчої роботи, засоби естетичного впливу, дидактичні умови, естетичне ставлення.

АННОТАЦІЯ

Томашевский В.В. Организация творческой работы младших школьников на уроках изобразительного искусства. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.09 - теория обучения. Криворожский государственный педагогический университет. - Кривой Рог, 2003.

Диссертационное исследование посвящено актуальной проблеме теории и практики организации творческой работы младших школьников на уроках изобразительного искусства. На основе теоретического изучения проблемы исследована сущность понятия “творческая работа”, обоснованы дидактические условия эффективной организации творческой работы младших школьников на уроках изобразительного искусства, определены цели, задачи и пути ее повышения. Исследование особенностей организации творческой работы на уроках изобразительного искусства позволило установить зависимость процесса творчества от мотивации, психических процессов, предварительного опыта и умений, эмоциональности, контроля и самооценки, что дало возможность конкретизировать понятие творческой работы младших школьников на уроках изобразительного искусства. В ходе исследования мы опирались на понимание творческой работы младших школьников как особой учебной деятельности, что создает условия для развития образного и абстрактного мышления, чувственного восприятия окружающего мира, навыков наблюдения за отдельными предметами и явлениями, умений оперировать основными понятиями изобразительного искусства, основой которой является эстетическое отношение к окружающей действительности.

Организация творческой работы младших школьников на уроках изобразительного искусства рассматривается как деятельность, которая является результатом тесного взаимодействия учителя и учеников, носит целенаправленный характер и приводит к созданию новых материальных и психических продуктов.

В диссертации раскрыта характеристика способов эстетического воздействия, роль различных видов искусства в процессе организации творческой работы младших школьников. Это дало возможность классифицировать формы использования музыки на уроках изобразительного искусства, указать на оптимальный вариант ее внедрения для повышения эффективности организации творческой работы учащихся начальных классов, определить, что понимание музыки только как инструмента для создания эмоционально значимой атмосферы не приводит к положительным результатам. Дозированное применение музыки в изучении основных понятий изобразительного искусства вместе с синектическими и традиционными методами обучения, оптимальность выбора и эмоциональное противопоставление заданий по

их содержательной стороне способствуют изменению уровней успеваемости творческой работы младших школьников и приводят к ее эффективной организации на уроках изобразительного искусства.

В ходе констатирующего эксперимента выявлены трудности в достижении эффективности организации творческой работы с младшими школьниками, что позволило выделить основные задачи формирующего эксперимента; определена зависимость организации творческой работы от повышения уровней успеваемости творческой работы младших школьников на уроках изобразительного искусства, в числе которых были выделены низкий, средний, достаточный и высокий уровни.

В разработке критериев оценки уровней успеваемости творческой работы младших школьников на уроках изобразительного искусства были использованы основные критерии оценки детского художественного творчества, среди которых: нахождение адекватных изобразительных средств для отображения образа в рисунке; индивидуальность почерка продуктов детского творчества; своеобразие манеры исполнения и эстетического отношения к изображаемому объекту; соответствие ученических работ элементарным художественным требованиям; самостоятельность выполнения задания.

Анализ результатов формирующего эксперимента подтвердил, что организация творческой работы младших школьников на уроках изобразительного искусства наиболее эффективна при реализации таких дидактических условий:

- готовности учителей к организации творческой работы учеников младшего школьного возраста как учебной деятельности;
- обеспечения необходимого содержания творческой работы младших школьников на уроках изобразительного искусства;
- поэтапного приобщения младших школьников к творческой работе на уроках изобразительного искусства;
- системного использования на уроках изобразительного искусства способов эстетического воздействия на творческую работу младших школьников.

При этом необходимо соблюдать ряд требований в организации творческой работы младших школьников на уроках изобразительного искусства, среди которых: решение проблемы наглядности и показа как условия дальнейшего формирования самостоятельности и оригинальности учащихся младших классов; овладение материалами и элементами грамотного рисования; формирование навыков внимательного наблюдения реальных форм, настроений, состояний природы; учет возрастных особенностей младших школьников.

Материалы исследования дают основание для дальнейшего использования различных видов искусств на уроках изобразительного искусства, разработки соответствующих программ для начальной школы и позволяют открыть широкие возможности для творческого и эстетического развития младших школьников.

Ключевые слова: творческая работа, организация творческой работы, способы эстетического воздействия, дидактические условия, эстетическое отношение.

ANNOTATION

Tomashevsky V.V. Organization of creative work of junior pupils at the lessons of fine art. - Manuscript.

Thesis for a candidate's degree by speciality 13.00.09 - theory of teaching. - Kriviy Rig State Pedagogical University. - Kriviy Rig, 2003.

The dissertation is devoted to the definition, the theoretical ground and the experimental confirmation of didactic conditions, which provide the effective organization of the creative work of junior pupils at the lessons of fine art. On the basis of the theoretical material the essence of the creative work of junior schoolchildren has been revealed, the criterions and levels of its successfulness have been determined, some peculiarities of organization of junior pupils' creative work at the lessons of fine art have been made more precise and generalize; it has also been confirmed that the creative work of junior pupils at the lessons of fine art is the process of learning, the essence of which is their to some surrounding realities. The experimental investigation has confirmed effective organization of junior pupils' creative work at the lessons of fine art is possible providing some certain didactic conditions, which influence positive improvement of levels of successfulness of junior pupils' creative work at the lessons of fine art.

Key words: creative work, organization of creative work, means of aesthetic influence, didactic conditions, aesthetic attitude.